

УДК 378.01

DOI: 10.31652/2412-1142-2019-53-199-202

С. С. Пугач, Вінниця, Україна / S. Pugach, Vinnytsia, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8757-6974>

ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ФАХІВЦІВ ЕКОНОМІЧНОГО ПРОФІЛЮ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті аналізується проблема правої підготовки майбутніх фахівців економічного профілю та розглянуто провідні категорії проблеми дослідження – «правова компетенція» та «правова компетенція фахівців економічного профілю». Аналіз поняття «правова компетенція» в науковій літературі свідчить, що потрібно розмежувати правові компетенції юристів та правові компетенції осіб, які, виконуючи свої професійні обов'язки, повинні бути досвідчені у правових явищах, розуміти сутність правових приписів, форм втілення в життя та здійснення права. Діяльність економіста регламентована нормативними актами щодо здійснення господарської діяльності у певній галузі, тому є логічним твердження необхідності формування правової компетенції, у якій відображається сукупність уявлень про правові явища, відносин до них, та шляхів застосування у професійній діяльності.

Ключові слова: правова підготовка, фахівці економічного профілю, фахова підготовка, фахова компетентність, правова компетентність.

FORMING THE LEGAL COMPETENCE OF ECONOMIC PROFILE PROFESSIONALS IN HIGHER EDUCATION BODIES

Summary. The article analyzes the problem of the right preparation of future specialists of the economic profile and examines the leading categories of the problem of research - "legal competence" and "legal competence of specialists of the economic profile". The analysis of the concept of "legal competence" in the scientific literature shows that it is necessary to differentiate the legal competences of lawyers and the legal competence of persons who, while fulfilling their professional duties, must be experienced in legal phenomena, understand the essence of legal regulations, forms of implementation and exercise of law. The activities of an economist are regulated by regulations on the conduct of economic activity in a particular industry, therefore, it is logical to assert the need for the formation of legal competence, which reflects a set of ideas about legal phenomena, relations with them, and ways of application in professional activities.

Key words: legal training, specialists of economic profile, vocational training, professional competence, legal competence.

Постановка проблем. Перехід до постіндустріального суспільства спричинив і кардинальні зміни в економіці, що принципово змінило професійні вимоги до характеристики робочої сили на ринках праці. Розвиток економічної освіти ґрунтується на принципах відкритості та доступності, поєднання фундаментальності та фаховості освітніх програм, системності та безперервності, інноваційності змісту, інтеграції економічної освіти та наукових досліджень [1]. У 1997 році на Лісабонській конференції «Про визнання кваліфікацій, що належать до вищої освіти в європейському регіоні» було запропоновано визначати результати освіти на основі компетентнісного підходу. Тобто, не достатньо володіти лише сталим набором професійних знань, умінь і навичок – кожен фахівець повинен протягом життя постійно розвиватися, удосконалювати професійні та людські якості.

Аналіз попередніх досліджень. Особливості формування професійної компетентності майбутніх фахівців у процесі навчання у вищому навчальному закладі висвітлені у працях В. Баркасі, П. Бачинського, І. Бондаренко, Н. Босак, М. Васильєвої, С. Вітвицької, О. Вознюк, Л. Голованчук, О. Дубасенюк, А. Журавльова, О. Кобилянського, Л. Карпової, С. Козак, М. Левківського, А. Маркової, Г. Мельниченко, Л. Петровської, О. Пометун, С. Савельєвої, Н. Савченко, Н. Саєнко, С. Сисоєвої, Н. Тализіної, Л. Шевчук та інших.

Правову компетентність фахівців досліджували Г. Буш, А. Вербицький, С. Воеводін, М. Городиський, В. Горшкова, І. Дарманська, Ц. Йотов, М. Кларін, Н. Кулюткін, М. Лісіна, В. Ляудіс, А. Матюшкін, М. Посталюк, Д. Шейл та інші.

Метою статті є дослідження процесу формування правової компетенції майбутніх фахівців економічного профілю.

Виклад основного матеріалу. За результатами аналізу наукової та методичної літератури видно, що різні автори по-різному визначають структуру професійної компетенції фахівців. Так, на думку П. Горкуненко, складовими професійної компетентності майбутнього економіста є: фундаментальні знання наукової дисципліни з урахуванням сучасних підходів до її вивчення, тенденцій, наукових досліджень, розробок найактуальніших проблем; знання методології наукового пошуку; мовна та іншомовна компетенції; інформаційно-комп'ютерна

компетенція, а також навички аналізу, відбору та вмілого використання отриманої інформації; соціологічна та правова компетенції; професійне зростання тощо [2].

Відповідно, для аналізу проблеми підготовки фахівців економічного профілю було виділено провідні категорії проблеми дослідження – «правова компетенція» та «правова компетенція фахівців економічного профілю». На сьогодні опубліковану значну кількість досліджень у даній сфері, але єдиного підходу до визначення поняття «компетенція» не сформовано, що ускладнює означення окремих фахових компетенцій. Так, за Рекомендаціями Європейського Парламенту та Ради Європи про створення Європейської рамки кваліфікацій для навчання протягом життя, компетенція – доведена спроможність використовувати знання, вміння та особистісні, соціальні та/або методологічні здібності в робочих або навчальних ситуаціях і для професійного та персонального розвитку [3].

А ряд зарубіжних дослідників вважає компетенцію базовою особистісною характеристикою, що зумовлена низкою психічних явищ – мотивацією, типом мислення, самосприйняттям, уявленням, здібностями тощо [4]. На противагу їм, К. Вудруф наголошує на тому, що компетенцію доцільно розуміти як «добір моделей поведінки, які відповідним чином повинен застосовувати працівник, щоб компетентно виконувати свої завдання і функції» [5]. Дослідницею проблем формування професійної компетентності майбутніх економістів Л. Дибковою під професійною компетенцією, з позицій системного підходу, розуміється певна система, що інтегрує знання, уміння, навички, професійно значущі якості особистості, яка забезпечує виконання особистих професійних зобов'язань [6].

В межах нашого дослідження актуальною є й думка І. Горностаєвої, яка пропонує розглядати компетентність як комплекс професійно значущих якостей майбутнього менеджера: набуті професійні знання й уміння керувати підприємством, знання технології виробництва у тій галузі; соціальні, що стосуються володіння навичками ділового спілкування, комунікативними й організаційними навичками; самосвідомість менеджера – усвідомлення власної системи цінностей та ставлення до себе; індивідуальні, що включають риси характеру; навички групової роботи, щоб досягти синергетичного ефекту; креативні інноваційні якості лідера [7]. Однак, без правової компетенції даний список буде неповним, тому що будь-яке підприємство чи організація повинно працювати у правовому полі, а обізнаність з галузевими правовими нормами є запорукою його ефективної роботи. Про доцільність розвитку правової освіти в Україні свідчать дослідження українських науковців Б. Андрусишина, Д. Грубіча, А. Губи, Я. Кічука, М. Подберезького, М. Фіцули, Ю. Шемшученка та інших.

Ґрунтовно дослідила склад професійних компетенцій економіста Г. Сіра, яка сформувала їх у три групи: *стандартні*, що включають знання етичних норм професії, особливостей, змісту та вимог професійної діяльності, ціннісного ставлення до неї; *спеціальні*, які пов'язані з його професійною діяльністю та диференціюються на компоненти на основі їх відповідності змісту цієї діяльності: пізнавально-інформаційні, професійно-технологічні, економічні, соціально-комунікативні, професійно-управлінські; *ситуативні* професійні, зміст яких залежить від спеціалізації економіста [8]. Але на потребі формування у економістів правової компетенції в процесі фахової підготовки не наголошується.

Аналіз поняття «правова компетенція» в науковій літературі свідчить, що потрібно розмежувати правові компетенції юристів та правові компетенції осіб, які, виконуючи свої професійні обов'язки, повинні бути досвідченими у правових питаннях, розуміти сутність приписів і форм реалізації в життя норм права. Діяльність економіста регламентована нормативними актами щодо здійснення господарської діяльності у певній галузі, тому є логічним твердження про необхідність формування правової компетенції, у якому відображається сукупність уявлень про правові явища, відносин до них, та шляхів застосування у професійній діяльності. Професія економіста поширена у всіх галузях виробничої та невиробничої сфери. Її метою є обслуговування фінансово-економічної діяльності різних правових форм власності, сфери держбюджету та позабюджетних інституційних структур. Тому, виконуючи свої професійні обов'язки, економіст має чітко усвідомлювати, які наслідки, в першу чергу юридичні, будуть мати складені ним документи та прийняті рішення.

На думку Я. Кічука, правова компетенція є не лише однією з інтегративних стосовно особистості студента, а й виступає інваріантною характеристикою, тобто неодмінною у смислі обов'язковості, вагомості, постійності. У конкретизованому вигляді ця компетенція реалізується через такі параметри, як-от: «знати», «вміти», «досягати», «відповідати» [9]. А О. Верлан-Кульшенко вважає, що правова компетенція – це комплексна характеристика особистості, що виявляється в конкретній діяльності по реалізації правових приписів та охоплює правові знання, вміння, навички й досвід з урахуванням вимог певної ситуації [10, с. 21].

Чіткого розмежування між поняттями «правова компетенція» та «правова компетентність» не існує, але у Новому тлумачному словнику української мови слово компетенція трактується як «добра обізнаність із чим-небудь; коло повноважень якої-небудь організації, установи, особи», а термін компетентний означено так: «1) який має достатні знання в якій-небудь галузі; який з чим-небудь добре обізнаний; тямущий; який ґрунтується на знанні; кваліфікований; 2) який має певні повноваження; повноправний, повновладний» [11, с. 874].

Дослідник Г. Кошевнік звертає увагу на практичну спрямованість компетентності та вважає, що правова компетентність – це сукупність правових знань, що реалізуються в ситуаціях професійної діяльності через практичні

вміння та навички, а завданням професійної освіти є передача правових знань, а на їх основі – формування умінь і навичок [12]. Подібним чином це поняття визначає і Д. Коваленко. Під поняттям «правова компетентність» він розуміє глибину й характер поінформованості працівника щодо правових засад професійної діяльності, а також його здатність до ефективної реалізації права у своїй практичній діяльності та вказує, що основними компонентами правової компетентності є соціально-правова та спеціальна компетентності [13, с. 199]. Цікавою є думка А. Будас стосовно правової компетентності майбутніх економістів, яка вважає її сукупністю якостей, що відображають ступінь їх кваліфікації, рівень правових знань, умінь, навичок, усвідомлене сприйняття соціально-правового досвіду та здатність до їх ефективної реалізації в своїй практичній діяльності у сфері господарювання. На цій підставі в структурі правової компетентності вона виокремила когнітивний (пізнавальний), ціннісно-мотиваційний і діяльнісно-процесуальний компоненти [14, с. 13].

Отже, на основі проведеного аналізу вважаємо, що правова компетенція – це вміння використовувати набуті правові знання у професійній діяльності, досягати ефективного результату нормативно-правовим способом, а правова компетенція фахівців економічного профілю – це система правових знань, практичних вмінь, навичок, досвіду, що дозволяють економістам орієнтуватись у нормативно-правовому полі в процесі фахової діяльності, знаходити юридично доцільні рішення, мислити правовими категоріями при виконанні внутрішніх і зовнішніх завдань, які виникають в процесі функціонування організації у ринкових умовах.

В дослідженні О. Іваній обґрунтовано, що формування правової компетентності передбачає засвоєння студентом не окремих, відірваних один від одного елементів правових знань, умінь та навичок, професійних і особистісних якостей, а оволодіння комплексною процедурою, в якій для кожного визначеного напрямку присутня відповідна сукупність освітніх компонентів, що мають особистісно-діяльнісний характер [15]. А О. Панова доводить, що розвиток правової компетентності – це динамічний процес засвоєння та модернізації досвіду правомірної професійної діяльності для розвитку індивідуальних професійних якостей, накопичення професійно-правового досвіду та самовдосконалення [16].

Оскільки показником сформованості правової компетенції студентів є вміння осмислювати та оцінювати свою професійну діяльність з точки зору юридичних норм, аналізувати згідно чинного законодавства власні дії в різних професійних ситуаціях, вміння прогнозувати можливі наслідки прийнятих рішень та знаходити шляхи усунення недоліків, тому під розвитком правової компетенції фахівців економічного профілю розуміємо набуття відповідного ступеню теоретичного, практичного та особистісного компонентів правової компетенції студентів економічних спеціальностей, які є сукупністю правових знань, умінь, навичок, якостей і здібностей на основі комплексу розроблених педагогічних умов.

Висновки. Проведений аналіз наукових досліджень показує, що проблемі формування правової компетентності фахівців економічного профілю не приділяється належна увага: відсутній єдиний погляд на змістове навантаження поняття, спостерігається невизначеність щодо формування правової компетенції в процесі підготовки фахівців економічного профілю, в результаті чого традиційні підходи щодо викладання дисциплін правознавчого циклу є недостатньо результативними у формуванні правової грамотності студентів.

Список використаних джерел:

1. Концепція розвитку економічної освіти в Україні // Освіта в Україні. – 2004. – 23 січня. – С. 4–5.
2. Горкуненко П. Формування професійної компетентності викладача педагогічного вищого навчального закладу І–ІІ рівнів акредитації в контексті загальноєвропейської інтеграції [Електронний ресурс] / П. Горкуненко // Нова педагогічна думка. – 2010. – № 1. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Npd/2010_1/Gorkunen.pdf.
3. Recommendation of the European Parliament and of the Council of 23 April 2008 on the establishment of the European Qualifications Framework for lifelong learning (2008/C 111/01) // Official Journal of the EU, 6.5.2008. – С. 111/4.
4. Van Loo J., Semeijn J. (2004) Defining and measuring competences: An application to graduate surveys. – Research Centre for Education and the Labour Market, Maastricht University. – P. 10.
5. Woodruffe C. What is meant by a competency [text] // Boam, R., Sparrow, P. (eds). Designing and Achieving Competency: A Competency Approach to Developing People and Organizations. – London : McGraw-Hill, 1992. – p. 17.
6. Дибкова Л. М. Індивідуальний підхід у формуванні професійної компетентності майбутніх економістів : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.04 / Л. М. Дибкова. – АПН України ; Інститут вищої освіти. – К., 2006. – 227 с.
7. Горностаева И. Н. Формирование профессионально важных качеств личности будущих менеджеров : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / И. Н. Горностаева. – Брянск, 2002. – 247 с.
8. Серая Г. В. К вопросу о формировании профессионально важных компетенций будущих экономистов на занятиях естественно-математического цикла / Г. В. Серая // Новые технологии в образовании. – 2008. – № 3. – С. 76–79.
9. Кічук Я. В. Правова компетенція – інваріантна суб'єктна характеристика сучасної студентської молоді [Електронний ресурс] / Я. В. Кічук // е-журнал «Педагогічна наука: історія, теорія, практика, тенденції розвитку». – Випуск № 3, 2010. – Режим доступу : http://intellect-invest.org.ua/pedagog_editions_e-magazine_pedagogical_science_vypuski_n3_2010_st_13/
10. Верлан-Кульшенко О. О. Правова компетенція як вагомий чинник діяльності медичного працівника / О. О. Верлан-Кульшенко // Науковий вісник Ужгородського національного університету : Серія Право. – 2013. – Вип. 21. – Ч. II. – Том 1. – С. 20–23.

Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: Випуск 53
методологія, теорія, досвід, проблеми

---

11. Новий тлумачний словник української мови : у 3-х т. – Том 1, А-К / [укл.: В.В. Яременко, О. М. Сліпушко]. – К. : Вид-во «АКОНІТ», 2006. – 926 с.
12. Кошевнік Г. Правова компетентність як складова професійної компетентності соціального педагога [Електронний ресурс] / Г. Кошевнік. – Режим доступу: https://library.udpu.edu.ua/library_files/stud_konferenzia/2015_1/69.pdf
13. Коваленко Д. В. Професійно-правова компетентність інженера-педагога як мета професійно-правової підготовки майбутнього фахівця / Д. В. Коваленко // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. – 2013. – Вип. 33. – С. 194–202.
14. Будас А. П. Методика навчання правознавства студентів економічної спеціальності: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / А. П. Будас. – К., 2012. – 21 с.
15. Іваній О. М. Структурно-змістова модель формування правової компетентності майбутнього вчителя у навчально-виховному процесі університету: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / О. М. Іваній. – Харків, 2012. – 20 с.
16. Панова О. А. Формирование правовой компетентности педагогов современной школы: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / О. А. Панова. – М., 2002. – 20 с.